

MARTIN SKUTIL

**K TRANSFORMACI STŘEDNÍHO ŠKOLSTVÍ A PROMĚNĚ
MATURITY V LETECH 1918 – 1938: PŘEHLED
NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH KONCEPCÍ, NÁVRHŮ A ZMĚN¹**
ON THE TRANSFORMATION OF THE SECONDARY EDUCATION
AND THE ALTERATIONS OF THE LEAVING EXAMINATION
BETWEEN 1918 AND 1938: AN OUTLINE OF THE MOST
IMPORTANT CONCEPTS, PROPOSALS, AND CHANGES

Úvod

Období po vzniku samostatného Československa v roce 1918 bylo plné reformních snah a nálad vycházejících z nově nabyté svobody. Těmto snahám nemohlo odolat ani školství. Přestože české školství bylo v dané době poměrně stabilizované, zejména co se týče struktury středních škol, bylo zapotřebí přizpůsobit především obsah vyučování a osnovy specifickým národním požadavkům a potřebám. Reforma tedy neměla znamenat komplexní přeměnu českého školského systému, ale měla být spíše zaměřena na změny v obsahu vzdělávání. Tento záměr se odrazil i do obsahové podoby maturitních zkoušek.

Cílem tohoto příspěvku je postihnout hlavní důvody středoškolské reformy a s ní spojené reformy maturitní zkoušky a představit jednotlivé pokusy a tendence, na jejichž základě došlo k finální reformě. Nastíněné události zachycuji tak, jak po sobě chronologicky následovaly.

Transformace středního školství

Bezprostředně po vzniku Československa vznikly v rámci snahy o reorganizaci celého školství požadavky na vytvoření jednotné školy (Čeněk, 1926). Na počátku šlo o to, aby byla překonána diskriminace z doby Rakouska – Uherska, jejíž snahou bylo potlačit nebo alespoň omezit češtinu jako vyučovací jazyk. Stejně tak bylo nutné změnit učební osnovy, které byly překladem osnov německých, jež měly svůj základ v reformě z roku 1849, a které na střední škole neovlivnila ani obsahová přeměna a dílčí úprava z roku 1909.

Potřeba středoškolské reformy se jevila jako nutná. Jak uvádí Otakar Kádner ve Vývoji a dnešní soustavě školství (1931, s. 86), „... je vůbec a opět charakte-

¹ Příspěvek je součástí teoretické přípravy disertačního projektu autora.

ristické pro naše poměry, že zákonným podkladem všeho středního školství zůstává stále jen organizační nástin z r. 1849, kdežto ostatní změny za Rakouska i po převratě provedené daly se jen nařízením, takže školství to ve své nynější podobě stojí vlastně z valné části mimo půdu zákona.“

Jedním z prvních pokusů jak nastalou situaci vyřešit byla anketa Ministerstva školství z roku 1919². Anketa byla pojata dosti rozsáhle, což se při jejím zpracování ukázalo jako nepřekonatelný problém. Kromě již zmíněného širokého pojetí byla dalším nedostatkem formulace otázek (většinou se nabízely odpovědi ano – ne) a jejich výběr. Přestože přípravou a vyhodnocením ankety byli pověřeni odborníci (Bydžovský, Franta, Kádner), nevedla k očekávanému úspěchu (srov. Veselá, 1988).

Významným, ale i zajímavým pokusem o reformu středního školství, byl v roce 1920 Návrh učební osnovy jednotné střední školy v republice Československé. Nejen že tento návrh varoval před předčasnou specializací studentů, čímž by bylo ochuzeno všeobecné vzdělání, ale nově také předkládal představu vnitřního dělení školy, kde by fungovaly dva čtyřleté stupně.

Nedlouho poté byl učiněn další pokus o reformu středního školství. Koncem roku 1924 předložila komise vedená profesorem Bydžovským návrh, ve kterém přímo formulovala paragrafy nového zákona o střední škole. Zajímavá je především ta skutečnost, že se předpokládalo, že absolventi osmých tříd střední školy budou po složení závěrečné zkoušky oprávněni jít na libovolnou vysokou školu. Vzhledem k tehdejšímu vnitropolitickému ovzduší a na základě přechodné stabilizace ekonomické situace, nebyl návrh komise vůbec předložen parlamentu ke schválení. Změnou tak bylo až přijetí malé středoškolské reformy v roce 1927, která však pouze sjednotila nižší stupně gymnázia s gymnáziem reálným a dotkla se hodinových dotací latiny a řečtiny. Na podobu maturity to však vliv nemělo.

Následným reformním pokusem byla iniciativa Ministerstva školství – v pořadí již druhá anketa o problémech školských oprav (1929). Sama anketa nepřinesla v podstatě nic nového a vyzněla pro zachování dosavadního stavu. Podle Veselá (1988, s. 98) tak „jediným kladem ankety bylo to, že ministerstvo schválilo pokus s jednotnou vnitřně diferencovanou devítiletou školou, jejíž koncepci v roce 1928 ve Školských reformách předložil k diskusi Václav Příhoda. Jeho návrh řešil reformu střední školy současně se školou měšťanskou vytvořením jednotné devítileté školy, vnitřně diferencované. Po pětileté škole obecné (I. stupeň) by následovala čtyřletá škola s povinnou docházkou (II. stupeň).“

Zcela nové učební plány a osnovy přinesl rok 1933. Po dlouhých snahách o reformu tedy nakonec přišla chvíle, od níž je možné hovořit o „českém“ středním školství a nikoliv o „rakouském“, které bylo do této doby přizpůsobené českým poměrům a požadavkům pouze jednotlivými ministerskými výnosy (Veselá, 1972).

² Cílem ankety bylo zjistit, jaký názor mají na současný stav středního školství odborníci i odborná veřejnost a co by podle nich mělo být zahrnuto do připravované reformy. Dotazníky byly rozeslány na všechny české i německé střední školy, na vysoké školy, všechna ministerstva, redakce časopisů i do nejrůznějších časopisů a spolků, které měly vztah ke školské problematice. Celkem 227 otázek si všimlo obecně organizační problematiky, vnitřního života školy, postavení nebo pojetí jednotlivých předmětů.

Vliv transformace středního školství na podobu maturity

S transformací středního školství úzce souvisela i proměna maturity, jakožto závěrečné zkoušky středoškolského studia. Stejně jako v celé středoškolské reformě, ani zde nešlo o změny formálního charakteru, jako spíš o změny obsahové, které by vyhovovaly českému prostředí. Protože se na vysoké školy nedělaly přijímací zkoušky, bylo cílem reformních snah alespoň částečné zajištění srovnatelnosti úrovně maturit na jednotlivých typech středních škol.

Jedním z prvních pokusů o reformu maturity byla výše zmíněná anketa Ministerstva školství z roku 1919. Přestože nevedla, jak již bylo řečeno, k očekávanému úspěchu, vyšly najevo některé zajímavosti, jako např. skutečnost, že pro zachování zkoušky dospělosti se ve zmíněném období vyslovilo pouze 42,5 % respondentů (Kádner, 1938).

Dalším reformním pokusem byl Návrh učební osnovy jednotné střední školy v republice Československé z roku 1920. Originální byl návrh zejména v tom, že na střední škole nepočítal s maturitními zkouškami. Tyto zkoušky měly být nahrazeny přísnější a průběžnou klasifikací, prospěchově slabší žáci, kteří chtěli pokračovat ve studiu na vysoké škole, pak měli skládat přijímací odborné zkoušky přímo na nich – podle zvoleného oboru. (Veselá, 1988).

V rámci snahy o reformu středního školství dosáhla podoba maturitní zkoušky podstatné změny v roce 1922. Ústní zkouška se konala na všech typech středních škol z vyučovacího jazyka (tedy až na výjimky z češtiny), vlastivědy a z matematiky. Mimo to, na gymnáziích z latiny nebo z řečtiny, na reálných gymnáziích z latiny nebo z jiného cizího jazyka, na reálkách z fyziky nebo z jiného živého jazyka (srov. Kádner, 1931).

Důležitým rokem pro reformu maturitní zkoušky se stal rok 1931, kdy byl vydán ministerský předpis, který jasně rozdělil maturitní zkoušku na písemnou část (konala se v dubnu, později v květnu) a ústní část (konala se koncem června). Vzhledem k tomu, že se na vysokých školách nedělaly žádné přijímací zkoušky, byly tyto termíny vyhovující. Vyhovující byly i proto, že zbytečně nekrátily dobu vlastní výuky v posledním ročníku (Morkeš, 2003).

Od této doby probíhaly písemné maturitní zkoušky na všech typech středních škol (gymnázia, reálná gymnázia, reformní reálná gymnázia a reálky) v zásadě podobně. Základem této zkoušky bylo vypracování slohové práce ve vyučovacím jazyce (čeština, němčina, polština, maďarština a ruština), dále pak překlad z latiny, ke kterému byl přidán na gymnáziích překlad z řečtiny a na reálných gymnáziích a reformních reálných gymnáziích překlad z volitelného živého jazyka. Poněkud odlišná byla situace na reálkách, kde byl překlad do němčiny a do francouzštiny, ke kterému byla ještě přidána práce z deskriptivní geometrie. Co se týče časové dotace, na překlady byly žákům vyměřeny tři hodiny, na vypracování slohové práce a práce z deskriptivní geometrie pět hodin (srov. Bezdíček, 1934).

Zaměříme-li se na ústní zkoušku, zjistíme, že situace, pokud jde o množství maturitních předmětů, byla podobná dnešku. Pro všechny školy byla povinná zkouška z vyučovacího jazyka, z vlastivědy a z matematiky. Gymnázia měla navíc zkoušku z latiny a řečtiny, reálná gymnázia a reformní reálná gymnázia

z latiny a živého jazyka a reálky z živého jazyka a z fyziky. Oproti současnosti však měli tehdejší maturanti výhodu v tom, že jim při pololetní klasifikaci byla prominuta zkouška z jednoho z doplňujících předmětů, a to na základě průměru známek (srov. Bezdiček, 1926).

Nová podoba maturity měla vliv také na proměnu počtu studentů na jednotlivých typech škol. Snížil se totiž počet maturantů u tradičních typů středních škol. U klasických gymnázií z 21 % v roce 1919 na 10 % v roce 1935, podobně tomu bylo i u reálek ze 35 % na 15 %. Naopak rapidní nárůst zaznamenala reálná gymnázia a reformní reálná gymnázia, jejichž nárůst byl z 32 % na 60 %, resp. ze 4,5 % na 15 % (in Kuzmin, 1981). Vysvětlení je nasnadě. Na rozdíl od dnešní doby byla situace pro prvorepublikové maturanty poněkud komplikovanější, zejména v tom, že se absolventi různých typů středních škol nemohli hlásit na kteroukoli vysokou školu podle vlastního výběru. Reálná a reformní reálná gymnázia, na rozdíl od klasických gymnázií a reálek, nabízela spojení humanitního a exaktního směru, což bylo pro studenty, kteří nemínili pokračovat v konkrétně zaměřeném vysokoškolském studiu, i pro uplatnění v praxi daleko užitečnější.

Nové učební plány a osnovy přijaté v roce 1933 se maturitních zkoušek příliš nedotkly. Teprve v roce 1938 byly vydány předpisy pro zkoušku dospělosti na všech typech středních škol, neboť ve školním roce 1937/1938 ukončili studium střední školy první absolventi podle osnov z roku 1933. Přijaté předpisy však nepřinesly žádné významné změny.

Závěr

Proměna maturitní zkoušky přímo vyplývala ze změn ve středním školství, i když se zkouška dospělosti v některých případech měnila nezávisle na předkládaných reformních a pozměňovacích návrzích, zejména co se týče formální stránky. Paradoxně tak nejdůležitější reforma maturitní zkoušky proběhla o dva roky dříve, než byly vytvořeny nové osnovy (1933).

Další vývojové tendence v českém školství lze ve zvoleném období jen těžko nacházet. Jedním z důvodů byl fakt, že vytvoření nových učebních plánů a osnov byl splněn dlouholetý cíl, který ve středním školství reflektoval specifické národní požadavky. Dalším, avšak neméně důležitým důvodem byla nejasná situace v sousedním Německu, spojená s růstem nacionalismu.

Ovšem můžeme zde také vypořádat některé zajímavé paralely se současností. Situace v Československu po roce 1918 a situace dnes je ve své podstatě hodně blízká. V obojím případě šlo o přechod od monarchie, resp. totality ke svobodě. Až nápadně podobně se jeví situace i v oblasti vzdělávání, zejména v přijímání Rámcového vzdělávacího programu nebo neutuchající diskuse o nové podobě maturitní zkoušky. Stejně jako v první republice, i zde bylo v posledních letech předloženo množství návrhů a koncepcí, které byly více či méně akceptovány, a které se projeví ve stávajících návrzích.

Myslím si, že je potřeba i nadále se zabývat historickými skutečnostmi. Jednak proto abychom se z nich poučili, ale také proto, abychom byli schopni, alespoň v obecné rovině, jisté situace předvídat.

LITERATURA

- BARTL, J. *Úvod do štúdia dejepisu*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1997.
- BEZDÍČEK, J. *Československé střední školství v předpisech, tradici a praxi*. Brno, 1934.
- BEZDÍČEK, J. *Předpisy o zkouškách dospělosti na středních školách*. Brno: A. Piša, 1926.
- ČENĚK, J. *Střední školství, jeho vývoj a jeho problémy*. Praha: B. Kočí, 1926.
- COHEN, L., MANION, L., MORRISON, K. *Research Methods in Education*. 5th ed. London and New York: Routledge Falmer, 2000.
- KÁDNER, O. *Vývoj a dnešní soustava školství*. II. díl. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1931.
- KÁDNER, O. *Vývoj a dnešní soustava školství*. IV. díl. Praha: ČAV, 1938.
- KUZMIN, M. N. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Praha: ACADEMIA, 1981.
- MORKES, F. *Historický přehled postavení maturitní zkoušky a analýza jejích funkcí*. Praha: ÚIV – CERMAT, 2003.
- VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988.
- VESELÁ, Z. *Česká střední škola od Národního obrození do Druhé světové války*. Praha: SPN, 1972.
- ZWETTLER, O., VACULÍK, J., ČAPKA, F. *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.

SUMMARY

The contribution outlines the situation of the Czechoslovak education in 1918 to 1938 as influenced by various reform proposals and concepts. Within such reform efforts there were discussions on a new form of the leaving examination which should have certified high quality secondary education. As a result of lengthy debates about the transformation of the secondary education and the leaving examination, written and oral examinations were introduced in 1931, and a new curriculum in 1933.